

Identifying the Strategic Requirements of "Tabyin Jihad" Based on the Teachings of Military Combat in Nahj al- Balāgha

Seyedeh hanieh Momen^{1*}

1. Ph. D in Quran and Hadith Sciences, Faculty of Theology and Islamic Studies, Shiraz University, shiraz,Iran.

DOI:10.22034/nrr.2024.63097.1364

URI: https://nrr.tabrizu.ac.ir/article_18662.html

Corresponding Author:

Seyedeh hanieh Momen

Email:

hmomen25@yahoo.com

Received: 2024/08/22

Detected: 2024/09/13

Accepted: 2024/09/17

Available: 2024/09/19

Open Access

Keywords:

Tabyin Jihad, Imam Ali (AS), Nahj al-Balāgha, Strategic Requirements, Enemy, Soft War.

ABSTRACT

Jihad encompasses various forms, which can be broadly categorized into 2 main types: hard or military jihad and soft or cognitive jihad. A significant aspect of soft jihad is "Tabyin Jihad" aimed at dismantling the distortions and misconceptions propagated by adversaries to mislead the beliefs and thoughts of rival societies. Like other forms of jihad, achieving this objective requires a distinct set of strategic requirements. This applied research sought to identify these strategic requirements based on the principles of military combat as articulated in the esteemed book, *Nahj al-Balāgha*. Utilizing a combination of thematic analysis and textual research through an inductive approach, the study focused on the sermons, letters, and wisdoms related to jihad and warfare within *Nahj al-Balāgha*. Data were collected through comprehensive library research and systematic note-taking. The findings indicated that Imam Ali's teachings in this text were sufficiently comprehensive to be applicable not only to hard jihad, but also to soft jihad, particularly Tabyin Jihad. According to these teachings, the strategic requirements of Tabyin Jihad derived from the principles of military combat in *Nahj al-Balāgha* could be analyzed in 3 key areas: spiritual-personality-based, managerial, and operational, each encompassing specific components.

فصلنامه دین پژوهی و کارآمدی

شناسایی الزامات راهبردی «جهاد تبیین» مبتنی بر آموزه های نبرد نظامی در نهج البلاغه

سیده هانیه مؤمن^{۱*}

۱. دانش آموخته دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

DOI:10.22034/nrr.2024.63097.1364

URI: https://nrr.tabrizu.ac.ir/article_18662.html

چکیده

نویسنده مسئول:

سیده هانیه مؤمن

ایمیل:

hmomen25@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۰۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۶/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۶/۲۹

دسترسی آزاد

کلیدواژه‌ها:

جهاد تبیین، امام علی علیه السلام، نهج البلاغه، الزامات راهبردی، دشمن، جنگ نرم

جهاد دارای انواع متعددی است که در یک تقسیم بندی کلی می توان آن ها را ذیل دو مجموعه ی کلی جهاد سخت یا نظامی و جهاد نرم یا شناختی بررسی نمود. یکی از انواع جهاد که زیر مجموعه ی جهاد نرم بوده و از اهمیت والایی برخوردار است، «جهاد تبیین» می باشد. هدف اصلی در این جهاد، زدودن سیاه نمایی ها و وارونه سازی هایی است که دشمن تلاش دارد با نهادینه سازی آن ها، افکار و باور جامعه ی رقیب را از درک حقایق منحرف سازد. رسیدن به هدف مذکور در این جهاد همانند هر جهاد دیگری نیازمند به کارگیری یک سری الزامات راهبردی است. در این پژوهش که از نوع کاربردی می باشد، تلاش شده است با کاربست ترکیبی از روش های تحلیل مضمون و متن پژوهی و با رویکردی استقرایی به شناسایی این الزامات راهبردی مبتنی بر آموزه های نبرد نظامی در کتاب شریف نهج البلاغه پرداخته شود. از این رو منبع مورد بررسی در این پژوهش، خطبه ها، نامه ها و حکمت های مرتبط با جهاد و جنگ در نهج البلاغه می باشد. داده های مورد نیاز از راه مطالعه ی کتابخانه ای و با استفاده از ابزار فیش برداری گردآوری شده است. یافته های پژوهش حاکی از آنند که آموزه های امام علی (ع) در این کتاب شریف، از چنان جامعیتی برخوردار بوده که افزون بر جهاد سخت، در جهاد نرم و به طور خاص جهاد تبیین نیز قابل استفاده می باشند. مطابق با این آموزه ها، الزامات راهبردی «جهاد تبیین» مستخرج از آموزه های نبرد نظامی در نهج البلاغه را می توان در سه حوزه ی روحی- شخصیتی، مدیریتی و اجرایی- عملیاتی که هر یک خود مشتمل بر مولفه هایی است، مورد تحلیل و بررسی قرار داد.

یکی از موضوعات مهمی که مقام معظم رهبری در بیانیه‌ی گام دوم انقلاب اظهار داشته و پس از آن در سخنرانی‌های متعدد خود به عنوان یک فریضه‌ی قطعی و فوری، بر ضرورت آن تاکید فرموده‌اند، موضوع «جهاد تبیین» است. این امر که خود راهبردی در برابر تهاجمات فکری-تبلیغی دشمن است از طریق روشنگری حقایق و زدودن پرده‌های ابهام و انحرافات ایجاد شده توسط دشمن، تحقق می‌یابد. در طول تاریخ، بسیاری از مدافعان جبهه‌ی حق، از طریق این جهاد نقش آفرینی نموده و به مبارزه با وارونه‌نمایی‌ها و به تعبیر دیگر سیاه‌نمایی‌هایی پرداخته‌اند که توسط دشمن صورت گرفته‌است. چنانکه دقت در سیره‌ی عملی امامان معصوم (ع) حاکی از آنست که از میان آن بزرگواران، فقط امام علی، امام حسن مجتبی و امام حسین (ع) جهاد نظامی داشتند اما بقیه‌ی ائمه (ع) جهادشان جهاد تبیین بود (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴۰۰/۱۱/۰۳). این گونه از جهاد در طول تاریخ به اندازه‌ای در خنثی‌سازی توطئه‌ها و تهاجمات نرم دشمن، اثرگذار بوده که بنابر گزارشات تاریخی، گاه دشمنان، به منظور جلوگیری از روشنگری و رسیدن پیام حق به آحاد جامعه، زبان بعضی از سربازان و مجاهدان تبیین را قطع نموده یا آن‌ها را تبعید می‌نمودند مانند آنچه درباره‌ی میثم تمار، و ابوذر در این باره نقل شده‌است (مکارم شیرازی و جمعی از همکاران، ۱۳۷۵: ۱۹ / ۳۳۱).

با توجه به این مقدمه و اهمیت «جهاد تبیین» به ویژه در شرایط کنونی که به تعبیر رهبر معظم انقلاب، دشمن امروز از طریق «توپخانه‌ی رسانه‌ای» تلاش دارد به تصویرسازی‌های غلط از واقعیت بپردازد، شناسایی الزامات راهبردی این جهاد، ضرورت می‌یابد. در واقع با شناخت این الزامات راهبردی و کاربست آن‌ها در برابر تهاجمات نرم دشمن می‌توان نقشه‌ها و تئوری‌هایی را که دشمن برای تحقق و به عبارتی عملیاتی نمودن آن‌ها هزینه‌های هنگفتی پرداخت نموده‌است، خنثی ساخت و از این طریق ضربه‌ی محکم و جبران‌ناپذیری را در این عرصه بر جبهه‌ی مهاجم وارد نمود.

جایگاه و ارتباط امیرمومنان (ع) با قرآن و سنت رسول الله (ص) و همچنین فرماندهی و مدیریت جنگ‌های متعدد توسط آن حضرت، ما را با این مسئله مواجه می‌سازد که از سخنان این امام همام پیرامون جنگ نظامی، چه الزامات راهبردی برای جهاد تبیین می‌توان استخراج نمود؟ در میان مطالعات صورت گرفته پیرامون جهاد تبیین، کمتر به آموزه‌های امیرمومنان (ع) توجه شده‌است و در اندک موارد انجام شده با تمرکز بر سخنان آن حضرت نیز اساساً میان مولفه‌های ناظر بر جهاد تبیین و گزاره‌های مشتمل بر آموزه‌های نبرد نظامی در سخنان این امام همام، ارتباطی برقرار نگردیده‌است. مضاف بر این که در این زمینه فقر یافته‌های حوزوی و دانشگاهی که نگاهی جامع و فراگیر نسبت به آموزه‌های نظامی در نهج البلاغه داشته باشد، به گونه‌ای که بتوان در هر یک از انواع و صورت‌های جهاد، از جمله جهاد تبیین کاربردی باشد، ملموس بوده‌است. به همین منظور برای نگارنده دغدغه و ابهامی از عدم وجود پژوهشی علمی در راستای موضوع فوق‌الذکر، ایجاد گردید. بنابراین می‌توان گفت

فقدان الگویی فراگیر در حوزه‌ی جهاد از منظر نهج البلاغه که منحصر در جهاد نظامی یا سخت نباشد بلکه انواع آن از جمله جهاد تبیین (به عنوان نمونه‌ی مورد مطالعه در این پژوهش) را در برگیرد، مسئله‌ی نوشتار حاضر را تشکیل می‌دهد.

با توجه به آن چه بیان شد در پژوهش پیش رو تلاش بر آن است با استفاده از تحلیل آموزه‌های نبرد نظامی به عنوان یک آموزه‌ی جامع و کلان که امام علی (ع) در نهج‌البلاغه ارائه فرموده‌اند، به تبیین الزامات راهبردی جهاد تبیین پرداخته شود. به عبارت دیگر، پژوهشگر به دنبال یافتن الگو و چارچوبی برای جهاد تبیین مبتنی بر آموزه‌های جهاد نظامی در نهج البلاغه است. با این توضیح که آن حضرت، برای جهاد نظامی، الزامات راهبردی جامعی ارائه نموده‌اند که به نظر می‌رسد این الزامات راهبردی علاوه بر کاربرد در جهاد نظامی در جهاد تبیین نیز راهگشا می‌باشند. بر همین اساس در این نوشتار پس از استخراج آموزه‌های مذکور از کتاب شریف نهج‌البلاغه، به تحلیل و چگونگی کاربرد آن‌ها در عرصه‌ی جهاد تبیین، پرداخته می‌شود. سوالات پژوهش حاضر عبارتند از این که: «بر اساس آموزه‌های نبرد نظامی در نهج‌البلاغه، الزامات راهبردی «جهاد تبیین» در چه حوزه‌هایی قابل شناسایی است؟» و «در هر یک از این حوزه‌های شناسایی شده، چه مولفه‌هایی نقش راهبردی را در عرصه‌ی جهاد تبیین ایفا می‌نمایند؟»

به طور کلی چنانچه این تحقیق به خوبی صورت گیرد، موارد ایجابی آن به شرح زیر خواهد بود:
- شناخت الزامات راهبردی جهاد تبیین، سد محکمی در برابر نفوذ و تهاجمات نرم دشمن ایجاد می‌نماید (پدافند).

- الزامات راهبردی شناسایی شده می‌تواند در موضع تهاجم و خنثی‌سازی نقشه‌ها و توطئه‌های دشمن نیز اثرگذار باشد (آفند).

- آموزه‌های استخراج شده از بیانات ارزشمند امام علی (ع) در کتاب شریف نهج‌البلاغه، می‌تواند یافته‌های فرهنگی موجود با محوریت جهاد تبیین را تقویت سازد.

و چنانچه این تحقیق به خوبی صورت نگیرد، موارد سلبی آن به شرح زیر خواهد بود:
- دست نیافتن به الگویی جامع و فراگیر در عرصه‌ی جهاد مبتنی بر آموزه‌های اسلامی که در تمام انواع آن (نمونه‌ی مورد مطالعه در این پژوهش: جهاد تبیین) نقش راهبردی ایفا نماید، مبارزه با دشمن را با اختلال مواجه می‌سازد.

همانگونه که در قسمت مقدمه گذشت، تعبیر «جهاد تبیین» از جمله تعابیر پرکاربردی است که در سال‌های اخیر در بیانات مقام معظم رهبری مکررا استعمال شده‌است؛ از این رو صاحب نظران بسیاری به پژوهش و بررسی در این باره پرداخته‌اند. جدول زیر گزارش مختصری از نمونه آثاری است که در این حوزه نگاشته شده‌است.

جدول شماره ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	پژوهشگران	عنوان پژوهش	گزارشی از پژوهش
۱	نصیری فرد، عباس (۱۴۰۱ش)	مفاهیم، تکنیک‌ها و مهارت‌های جهاد تبیین بر پایه مدل ساختاری و مفهومی	این کتاب در دو بخش «مفهوم‌شناسی» و «ساختارشناسی» جهاد تبیین تألیف شده که در بخش اول به مسائل مفهومی تبیین و در بخش دوم به «تکنیک‌ها و مهارت‌های جهاد تبیین» پرداخته شده‌است.
۲	مهربانی، قربانعلی؛ زرگران خوزانی، فاطمه (۱۴۰۱ش)	واکاوی جهاد تبیین: پژوهشی مبتنی بر تحلیل مضمون در بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی)	در این مقاله مولف از طریق تحلیل مضمون در بیانات مقام معظم رهبری با شناسایی ۱۵ مضمون اصلی و ۶۰ مضمون فرعی، به دسته بندی هدف جهاد تبیین، بایسته‌ها، راهبردها و پیامدهای آن پرداخته‌است.
۳	مهدوی، رحمت (۱۴۰۱ش)	تحلیل؛ جهاد تبیین: موضوعات و الزامات راهبردی	در این پژوهش پس از بیان چیستی و ماهیت جهاد تبیین، به شناسایی موضوعات این جهاد پرداخته شده و در نهایت، مهم‌ترین الزاماتی که باید مورد توجه جهادگران تبیین قرار گیرد، ذکر شده‌است.
۴	فوادى، فاطمه (۱۴۰۲ش)	اصول و شیوه‌های جهاد تبیین از منظر نهج‌البلاغه	مولف در این پژوهش با تأکید بر این موضوع که تمام گفتار و رفتار مولا امیرمؤمنان علی (ع)، جلوه‌های جهاد تبیین بوده، به استخراج اصول و شیوه‌های جهاد تبیین در عرصه‌های مختلف مدیریتی، تربیتی، اقتصادی، اجتماعی و ... پرداخته‌است.

بررسی‌ها حاکی از آنست که اگرچه مطالعات متعددی در حوزه‌ی جهاد تبیین و الزامات راهبردی آن و حتی اصول و شیوه‌های این جهاد مبتنی بر آموزه‌های نهج‌البلاغه صورت گرفته‌است، اما در هیچ یک از آن‌ها به بررسی الزامات راهبردی جهاد تبیین بر مبنای تحلیل آموزه‌هایی که امام علی (ع) در عرصه‌ی نبرد نظامی در این کتاب شریف ارائه نموده‌اند، پرداخته نشده‌است. به بیان دیگر با توجه به آثار ذکر شده، روشن می‌گردد آن چه پژوهش حاضر را از یافته‌های علمی پیشین متمایز می‌سازد، استخراج «آموزه‌های نبرد نظامی» و تحلیل و چگونگی کاربرد آن‌ها در عرصه‌ی «جهاد تبیین» در مقابله با تهاجمات نرم دشمن می‌باشد که پژوهش‌های پیشین فاقد چنین نگاه و رویکردی می‌باشند.

۳- روش شناسی پژوهش

با توجه به این‌که «روش»، مسئولیت پاسداری از هویت علمی پژوهش و پایداری توجیه آن‌ها در فضای علم و جامعه‌ی علمی را بر عهده دارد و بدون آن نمی‌توان امیدی به دست‌یابی مطالعات منضبط و ساختارمند داشت، پرداختن به آن حائز اهمیت می‌باشد؛ از این رو پس از مشخص شدن موضوع و زمینه پژوهش، مهم‌ترین گام در فرآیند پژوهش، انتخاب روش مناسب است. پژوهش حاضر به دلیل ماهیتی که دارد از روش‌های تحلیل مضمون و متن پژوهی بهره برده است.

تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش فرآیندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). این روش براساس روندی مشخص، پایین‌ترین سطح قضایای پدیده را از متن بیرون می‌کشد (مضامین پایه)؛ سپس با دسته‌بندی این مضامین پایه‌ای و تلخیص آنها، به اصول انتزاعی‌تر دست پیدا می‌کند (مضامین سازمان‌دهنده)؛ در قدم سوم این مضامین عالی در قالب استعاره‌های اساسی گنجانده شده و به صورت مضامین حاکم بر کل متن درمی‌آیند (مضامین فراگیر)، سپس این مضامین به صورت نقشه‌ای شبیه تارنما، رسم می‌شود و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح را همراه با روابط میان آنها نشان می‌دهد (عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۵۸-۱۷۰).

منظور از متن پژوهی نیز مواجهه‌ی تحلیلی با متن است که به فهم ژرف نگرانه و سنجش گرانه متن می‌پردازد. متن پژوهی شامل درجه‌های گوناگون از تدبر در متن تا تحلیل نظام‌مند آن می‌شود و نیازمند تعامل علمی و گفتگو با متن است. در حقیقت متن پژوهی تعامل زایا با متن است که از دستیابی به مسئله در متن می‌آغازد و با رویکردهای مستقیم و غیرمستقیم و با مطالعه‌ی نظام‌مند به تولید دانش از آن متن می‌انجامد (زمانی و دیگران، ۱۴۰۲: ۵۹).

با توجه به آن چه گذشت، در پژوهش حاضر به منظور شناسایی الزامات راهبردی جهاد تبیین مبتنی بر آموزه‌های نبرد نظامی در کتاب شریف نهج البلاغه، با کاربست روش تحلیل مضمون، نخست به خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های نهج البلاغه مراجعه نموده و گزاره‌های مرتبط با جهاد نظامی شناسایی گردید و از رهگذر تحلیل مضامین گزاره‌های موجود، مضامین پایه استخراج گردید. در گام بعد، از ترکیب مضامین پایه و با توجه به موضوع اساسی، مضامین سازمان دهنده شکل گرفت. مضمون فراگیر این پژوهش الزامات راهبردی می باشد. در ادامه نیز مضامین سازمان دهنده بر حسب مضامین پایه، مورد بررسی مجدد قرار گرفته و از این طریق، مضامین انتزاعی تری استخراج گردید که در حقیقت مضامین فراگیرتر و اصلی تری را تشکیل می دهند. در گام آخر نیز با استفاده از روش متن پژوهی، متون مرتبط با الزامات راهبردی شناسایی شده در جهاد نظامی در عرصه‌ی جهاد تبیین تحلیل و کاربرد آن در این حوزه تشریح گردید.

۴- مفهوم شناسی

۴-۱- راهبرد

راهبرد معادل فارسی استراتژی (Strategy) در لغت به معنای رهبری و هدایت کردن است (دهخدا و دیگران، ۱۳۷۳: ۷ / ۱۰۴۰۸). این واژه در اصطلاح عبارتست از اصولی که یک طرح کلی را برای رسیدن به اهداف تعیین شده فراهم می‌سازند (خسروپناه و عاشوری، ۱۴۰۰: ۲۴۹). به بیان کلی تر، راهبرد یک برنامه با نقشه کلی است که از مجموعه‌ای از مولفه‌ها تشکیل و برای رسیدن به یک هدف معین مطرح می‌شود (حاجی حسن دنیا دیده و ویسی، ۱۳۹۸: ۵۹). بر این اساس و در نگاه عام، تقریباً هر تلاش انسانی شامل نوعی راهبرد می‌شود. در عرصه‌ی مطالعات امنیتی، این اصطلاح، به صورت عمومی و غالباً به عنوان به کارگیری قدرت نظامی برای دستیابی به اهداف سیاسی به کار می‌رود. این تلقی در تمایز با مفهوم تاکتیک معنا می‌یابد. تاکتیک به منزله‌ی شیوه‌ی استفاده از نیروهای مسلح در نبرد است. در این تمایز، تاکتیک‌ها شامل نحوه بهره‌گیری از درگیری‌ها در جهت اهداف جنگ است. نظریه پردازان نظامی، همچنین برای تمایز میان تاکتیک و راهبرد، تاکتیک را متوجه سطح عملیاتی جنگ می‌دانند (پورسعید، ۱۳۹۲: ۲۳۷).

به منظور تعیین راهبرد باید اهداف بلند مدت و مجموعه اقدامات کلان لازم برای رسیدن به آن‌ها مشخص شود. زیرا راهبرد از تصمیم‌ها، برنامه‌ها و قواعد مرتبط ساختن اقدامات به یکدیگر برای رسیدن به هدف تشکیل شده است. معمولاً افراد و مجموعه‌ها در تشخیص اهداف کلی تا حدودی صحیح و مشترک عمل می‌کنند اما در تدوین راهبرد، تفاوت‌های فاحشی بین آن‌ها وجود دارد (واسطی، ۱۳۹۱: ۴۲). از این رو یکی از دلایل مهم نیاز به راهبرد و تفکر راهبردی، اختلاف عملکردها و برنامه‌ها، وجود محیط‌های مختلف و تمایلات و سلیقه‌های متفاوت و پیچیدگی روابط انسانی است (خدابخشی و حسن خانی، ۱۴۰۱: ۱۷۱).

«جهاد تبیین»، مفهومی مرکب است و ترکیب آن هم ترکیب اضافی است. اضافه‌ی آن نیز از سنخ «اضافه‌ی بیانی یا تبیینی» است که در آن، مضاف الیه برای مضاف کارکرد تبیینی و توضیحی دارد. به عبارت دیگر مضاف الیه (تبیین) در این ترکیب، مضاف (جهاد) را توضیح می‌دهد (نصیری فرد، ۱۴۰۱: ۱۹). از این رو برای درک بهتر این ترکیب بهتر است، نخست به معناشناسی این دو کلمه، به صورت جداگانه پرداخته شود.

جِهَادٌ وَ مُجَاهَدَةٌ در لغت به معنای پرداختن و صرف نیرو برای دفع دشمن و راندن اوست (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ۱/۴۲۴). در منابع اسلامی جهاد در موارد متعددی به معنای هرگونه تلاش فکری، بدنی، مالی، و اخلاقی برای پیشبرد مقاصد الهی و انسانی بکار رفته است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۹۶). از این رو جهاد فقط شمشیر گرفتن و جنگ کردن در میدان نبرد نیست بلکه خود شامل انواع مختلفی نظیر جهاد فکری (علمی)، جهاد عملی و جهاد تبیینی است (عمانی و دیگران، ۱۴۰۱: ۳۰). امام علی (ع) در مواضع متعددی از گونه‌های متعدد جهاد سخن به میان آورده‌اند. برای نمونه در نامه ۴۷ نهج البلاغه، به جهاد مالی، جانی و زبانی اشاره نموده و در این باره می‌فرماید: «وَ اللَّهُ اللَّهُ فِي الْجِهَادِ بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ وَ أَلْسِنَتِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»^۱ (نامه/۴۷). چنانکه در حکمت ۳۷۵ نهج البلاغه نیز در خصوص اقسام جهاد آمده است: «أَوَّلُ مَا تُغْلَبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْجِهَادِ الْجِهَادُ بِأَيْدِيكُمْ، ثُمَّ بِاللِّسَانِكُمْ، ثُمَّ بِقُلُوبِكُمْ»^۲ (حکمت/۳۷۵). نموده است.

اما «تبیین» از ماده‌ی (بین) و آن در لغت به معنای «آشکار شدن، واضح شدن و کشف شدن است» (وتبیین الشيء لی إذا ظهر عندی و زال خفاءه عنی) (طریحی، ۱۳۷۵: ۱/۲۷۵؛ ابن فارس، ۱۳۹۹: ۱/۳۲۷)؛ ابن منظور نیز این کلمه را به معنای وضوح و آشکار شدن دانسته و بیان داشته است: (التَّبْيِينُ: الإيضاح والتَّبْيِينُ أَيْضاً: الوُضُوحُ) (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۲/۶۷). برای فهم بهتر معنای تبیین بهتر است، به معنای مقابل آن توجه شود. آن چه در مقابل تبیین قرار دارد، ابهام، احتجاب و پرده افکنی است. طبیعتاً تبیین به خودی خود صورت نمی‌گیرد و مقتضی فعالیت و ایفای نقش توسط کنشگران و فعالان انسانی است (نصیری فرد، ۱۴۰۱: ۲۰). از این رو تبیین در اصطلاح عبارتست از این که متکلم، مطالب را برای مخاطب روشن کند و ابهامی برای وی از جهت خود مسئله باقی نماند؛ قطع نظر از این که مخاطب مدعا را بپذیرد یا آن را انکار نماید (برنجکار، ۱۳۹۱: ۱۵۳).

کوشکی در رابطه با مفهوم «تبیین» در «جهاد تبیین» بیان داشته است: «تبیین آگاهی بخشی به سطوح مختلف جامعه با هدف افزایش عمق فهم و دانایی فعال افراد است. منظور از دانایی فعال، نوعی از آگاهی است که در مواجهه با جهان غبارالود و پر از شبهه کنونی، کاربردی و راهگشا باشد و نه توده ای از گزاره‌های خنثی و منفعل انباشته شده در ذهن». (کوشکی، ۱۴۰۱: ۳۶).

۱. خدا را خدا را در باره جهاد با اموال و جان‌ها و زبان‌های خویش در راه خدا.

۲. اولین مرحله از جهاد که در آن باز می‌مانید، جهاد با دستانتان، سپس جهاد با زبان، و آنگاه جهاد با قلب‌هایتان می‌باشد.

با توجه به مطالب ذکر شده مقصود از «جهاد تبیین» تلاشی است در راستای آشکار ساختن و پرده برداشتن از حقایقی که دشمن از طرق مختلفی (چون شایعه، تحریف، دروغ و ...) سعی در ابهام آفرینی و پنهان ساختن آن‌ها دارد. بدین ترتیب هدف نهایی در «جهاد تبیین»، از بین بردن تحریف‌ها و زدودن غبارهای کج فهمی یا بدفهمی‌هایی است که توسط دشمن صورت گرفته است (مهدوی، ۱۴۰۱ش: ۲۰).

۵- الزامات راهبردی جهاد تبیین (با بهره‌گیری از آموزه‌های نبرد نظامی در نهج‌البلاغه)

در این بخش تلاش شده است نمونه‌هایی از سخنانی که امام علی (ع) در خصوص جنگ و مبارزه با دشمن ایراد فرموده‌اند را استخراج نموده و پس از تبیین آموزه‌های یاد شده، کاربرد آن‌ها را در حوزه‌ی جنگ نرم تحلیل نموده و به طور خاص از آن‌ها به عنوان الگویی در جهاد تبیین بهره‌گرفت. توضیح بیش‌تر این‌که، نگارنده با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون، به جست‌وجوی کلیدواژه‌هایی نظیر «دشمن، عدو»، «جنگ، حرب» و مشابه آن در کتاب شریف نهج‌البلاغه پرداخته است. به این منظور، در گام نخست گزاره‌های مرتبط با جهاد نظامی را استخراج نموده و پس از تبدیل آن‌ها به مضامین پایه و سازمان‌دهنده، الزامات راهبردی مورد نظر تبیین گردیده است. در گام بعدی نیز از طریق متن پژوهی تلاش شده است به تحلیل الزامات راهبردی مورد نظر متناسب با جهاد تبیین پرداخته شود. بنابراین روایی نوشتار حاضر با مراجعه به خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های کتاب شریف نهج‌البلاغه حاصل گردیده است و در واقع نصوص مذکور، جامعه‌ی آماری این پژوهش را تشکیل می‌دهند. بررسی‌های انجام شده حاکی از آنست که این الزامات را می‌توان در سه حوزه‌ی روحی-شخصیتی، مدیریتی و اجرایی - عملیاتی بررسی نمود. جدول زیر گزارش مختصری از آموزه‌های شناسایی شده مبتنی بر روش تحلیل مضمون در کتاب شریف نهج‌البلاغه را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲. آموزه‌های نظامی در نهج‌البلاغه

آدرس گزاره	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده
(خطبه/۱۲۴)، (خطبه/۱۱)	پایداری و استمرار	الزامات راهبردی روحی - شخصیتی
(نامه/۳۸)، (نامه/۶۲)، (خطبه/۱۲۴)	شجاعت	
(نامه/۴)، (نامه/۵۰)، (نامه/۱۳)	اطاعت‌پذیری	
(خطبه/۱۲۴)	تقدم افراد مجهز به ادوات جنگی	الزامات راهبردی مدیریتی
(نامه/۱۱) (خطبه/۱۱۹)	حفظ وفاق و وحدت	
(خطبه/۹۷)	سرعت عمل	
(خطبه/۱۱)، (خطبه/۱۲۴)	بی‌اهمیت تلقی نمودن تمکن مادی دشمن	
(نامه/۲۸)	قدرت‌نمایی در برابر دشمن	الزامات راهبردی اجرایی - عملیاتی
(خطبه/۲۰۶)	افشاگری علیه دشمن	
(نامه/۲۸)	هجو نمودن دشمن	

مقصود از الزامات راهبردی روحی - شخصیتی در این نوشتار، اوصاف و ویژگی‌هایی است که لازم است افسران و سربازان جهاد تبیین که روشنگری و تبیین از تریبون آن‌ها، صورت می‌گیرد، از آن اوصاف برخوردار بوده و یا برای تقویت آن‌ها در خود تلاش نمایند. در واقع اگرچه بنا به فرموده‌ی مقام معظم رهبری جهاد تبیین به قشر خاصی اختصاص ندارد و لازم است هر فردی به نوبه‌ی خود در این عرصه نقش آفرینی نماید، چنانکه در این خصوص می‌فرمایند: «امروز همه‌ی ما بایستی در این میدان حرکت بکنیم؛ هرکدام به نحوی و با سهمی که در این راه داریم» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴۰۰/۰۷/۰۵)؛ اما اثرگذاری و به ثمر نشستن این جهاد همچون جهاد نظامی، نیازمند برخی الزامات روحی - شخصیتی است که جز با تقویت آن‌ها در خود، نمی‌توان به مقابله با تهاجمات نرم دشمن نائل آمد.

از بیانات امام علی (ع) خطاب به رزمندگان خود در نبرد نظامی می‌توان این اوصاف را استخراج نمود که در ادامه به ذکر برخی از آن‌ها و استنتاج و تحلیل کاربردی اوصاف مذکور در جهاد تبیین پرداخته می‌شود.

۵-۱-۱- برخورداری از روحیه مقاومت، پایداری و استمرار در عمل

یکی از ویژگی‌های مهم مجاهدان در نبرد نظامی برخورداری از روحیه‌ی پایداری و مقاومت است. در حقیقت مجاهدان با پایداری و استمرار در نبرد، دشمن را به درماندگی و استیصال کشانده و از این طریق بر آنان غلبه می‌یابند. امام علی (ع) در نهج‌البلاغه بارها به اهمیت این اصل در جنگ نظامی اشاره فرموده‌اند. برای نمونه در این باره می‌فرمایند:

«إِنَّهُمْ لَنْ يَزُولُوا عَنْ مَوَاقِفِهِمْ دُونَ طَعْنِ دِرَاكٍ، يَخْرُجُ مِنْهُمْ النَّسِيمُ، وَ ضَرْبٍ يَفْلِقُ الْهَامَ، وَ يُطِيحُ الْعِظَامَ، وَ يُنْدِرُ السَّوَاعِدَ وَ الْأَقْدَامَ؛ وَ حَتَّى يُرْمَوْا بِالْمَنَاسِرِ تَتَّبِعُهَا الْمَنَاسِرُ»^۱ (خطبه/۱۲۴).

امام در یکی از آیات جنگ خونین صفین پیرامون برخی از آداب نبرد به اصحابش نیز به این اصل اشاره فرموده و بیان داشته‌اند:

«وَ أَعْمَلُوا أَنْكُمْ بَعِينِ اللَّهِ، وَ مَعَ ابْنِ عَمِّ رَسُولِ اللَّهِ. فَعَاوِدُوا الْكُرَّ، وَ اسْتَحْيُوا مِنَ الْفَرِّ ... فَصَمْدًا صَمْدًا حَتَّى يَنْجَلِيَ لَكُمْ عَمُودُ الْحَقِّ» وَ أَنْتُمْ الْأَعْلُونَ، وَ اللَّهُ مَعَكُمْ، وَ لَنْ يَتْرُكُمُ أَعْمَالُكُمْ»^۲ (خطبه/۶۶).

۱. دشمنان شما هرگز از جای خود بدون نیزه‌های پی در پی که بدنشان را سوراخ کند- آنچنان که نسیم از آن بگذرد- و ضربه‌هایی که سرها را بشکافد و استخوانها را خرد کند و بازو و قدمها را جدا سازد، تکان نمی‌خورد، آنها همچنان ایستادگی می‌کنند تا آن‌گاه که گروهها پشت سر هم آنان را تیرباران کنند.

۲. بدانید هم اکنون در حال جهاد در پیشگاه خداوند قرار دارید و با پسر عموی پیغمبر خدا همراهید، بنابراین پی در پی حمله کنید و از فرار شرم نمایید... مقاومت کنید... مقاومت کنید... تا عمود حق بر شما آشکار گردد.

همانگونه که روشن است امام (ع) در سخنان فوق، به ایستادگی و عدم عقب نشینی دشمن در عرصه‌ی جنگ نظامی اشاره نموده و رمز در هم شکستن این ایستادگی را متقابلاً پایداری و استمرار در ضربات و حملات سخت مجاهدان به دشمن معرفی فرموده‌اند.

در مقام تحلیل کاربردی این اصل در جهاد تبیین باید بیان نمود از آنجا که دشمن، در جنگ نرم در راستای «وارونه‌نمایی»، «کج‌روایت‌ها»، «دروغ‌پردازی‌ها» و «مغالطه‌ها» نهایت تلاش خود را به کار می‌بندد و به عبارتی برای رسیدن به هدف خود در این عرصه از اهرم مقاومت، ایستادگی، استمرار و پیوستگی در تهاجم بهره می‌جوید، در موضع مقابل نیز، باید از طریق همین اهرم در عرصه‌ی تبیین، نقشه‌های آنان را در هم شکست زیرا تبیین‌های منقطع، گسسته و یکباره غالباً به نتیجه نمی‌رسند. بنابراین بر اساس الزام راهبردی مذکور، لازم است افسران جهاد تبیین، در مواجهه با تهدیدات دشمنان خارجی و پمپاژهای رسانه‌های بیگانه و سربازان سایبری دشمن، به صورت مستمر تبیین و روشنگری نموده و از این طریق توطئه‌های دشمن را در جعل حقایق خنثی سازند. مقام معظم رهبری به اهمیت این الزام راهبردی در جهاد تبیین و نقش آن در پیروزی انقلاب اسلامی اشاره نموده و در این باره می‌فرمایند:

«اگر زود ناامید شدید، زود خسته شدید، کار پیش نمی‌رود؛ باید ناامید نشوید، باید حرکت کنید. ببینید! این انقلاب براساس یک مبارزه‌ی طولانی شروع شد. حوادثی که در سال ۵۷ و ۵۶ اتفاق افتاد که حرکت عظیم مردمی به میدان آمد، اینها خلق الساعه نبود؛ از سالها پیش، از سال ۴۱ تلاش شده بود، کار شده بود، مبارزه شده بود؛ آن کسانی که این تلاشها را در این سالهای دشوار انجام می‌دادند با تبیین، با توضیح، با تشریح، با تقویت مبانی فکری، با تبیین زمینه‌های مبارزه، کارشان آسان نبود، اینها با مشکلات مواجه بودند؛ اینها با حبس مواجه بودند» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۵/۰۴/۱۲).

۵-۱-۲- برخورداری از روحیه شجاعت

از دیگر الزامات روحی - شخصیتی، برخورداری مجاهدان از روحیه‌ی شجاعت و دلاوری است. ضرورت شجاعت برای نیروهای یک جنگ بر هیچ خردمندی پوشیده نیست و به جرات می‌توان گفت که پیشرفته‌ترین تجهیزات نظامی بدون فرماندهان و سربازان شجاع، از کارایی لازم برخوردار نیست. در واقع یک رزمنده که وظیفه اش دفاع از آیین و مملکت خویش است، باید شجاعت را به صورت «ملکه» در خود به وجود آورد و پیوسته آن را تقویت نماید (الهامی نیا، ۱۳۸۷: ۶۰ و ۶۱). امام (ع) یکی از ویژگی مهم پرچمداران جنگ را برخورداری از روحیه شجاعت دانسته و در این باره فرموده‌اند:

«وَرَأَيْتَكُمْ فَلَا تُمِيلُوهَا وَلَا تَخْلُوهَا، وَلَا تَجْعَلُوهَا إِلَّا بِأَيْدِي شُجْعَانِكُمْ، وَالْمَانِعِينَ الذَّمَّارَ مِنْكُمْ، فَإِنَّ الصَّابِرِينَ عَلَى نُزُولِ الْحَقَائِقِ هُمُ الَّذِينَ يَحْفُونَ بِرَأْيَاتِهِمْ، وَيَكْتَنِفُونَهَا: حِفَافِهَا، وَوَرَاءَهَا وَآمَامَهَا؛ لَا يَتَأَخَّرُونَ عَنْهَا فَيَسْلُمُوهَا، وَلَا يَتَقَدَّمُونَ عَلَيْهَا فَيَفْرُدُوهَا»^۱ (خطبه/۱۲۴).

چنانکه این ویژگی را در مورد خود بیان نموده و می‌فرمایند:

«إِنِّي وَاللَّهِ لَوْ لَقَيْتُهُمْ وَاحِدًا وَهُمْ طَلَاعُ الْأَرْضِ كُلِّهَا مَا بَالَيْتُ وَلَا اسْتَوْحَشْتُ...»^۲ (نامه/۶۲).

در تحلیل این فقره از بیانات امام علی (ع) می‌توان بیان نمود که پرچمداران جهاد تبیین نیز که رسالت شفاف‌سازی امور و زدودن تشویش ذهنی آحاد جامعه را برعهده دارند لازم است از روحیه‌ی شجاعت برخوردار بوده و هرگز از تهدید، تخریب شدن و هتک حرمت توسط رسانه‌های معاند، ترس و واهمه‌ای نداشته باشند. رهبر معظم انقلاب به اهمیت برخورداری افراد از روحیه‌ی شجاعت در تمام عرصه‌های زندگی از جمله در میدان تبیین حقایق اشاره نموده و می‌فرمایند:

«غیر از میدان جنگ، میدان‌های دیگری هم برای بروز شجاعت وجود دارد که اثر شجاعت در آنها از میدان جنگ مهم‌تر است. میدان زندگی، میدان تلاقی حق و باطل، میدان معرفت، میدان تبیین حقایق و میدان موضع‌گیری‌هایی که در طول زندگی برای انسان پیش می‌آید، از آن جمله است» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۴/۱۱/۲۰).

بنابراین یکی از الزامات راهبردی روحی - شخصیتی در جهاد تبیین، پرورش یا تقویت روحیه شجاعت در خود است؛ و این ویژگی چنانکه امام (ع) اشاره فرموده‌اند از ویژگی‌های ضروری پرچمداران یک نبرد می‌باشد. از این رو لازم است عموم افراد جامعه به عنوان سربازان جهاد تبیین و مسئولان بطور خاص، به عنوان پرچمداران این جهاد، از این ویژگی برخوردار بوده چرا که در صورت فقدان آن در امر تبیین و ترس از تخریب، تهدید و اهانت دشمنان، نمی‌توان به مبارزه با دشمن پرداخت.

۵-۱-۳- برخورداری از روحیه اطاعت پذیری

اطاعت از فرمانده و اجرای بی‌چون و چرای دستورات او، یکی از اساسی‌ترین اصول نظامی در مبارزه با دشمن است که بدون برخورداری سربازان از این اصل، ساختار یک سپاه از هم فرو پاشیده و اساساً ماهیت خود را از دست می‌دهد. توضیح آن که در هر نبردی، حتی اگر فرمانده از فکری عمیق برخوردار بوده و دارای نقشه‌ای دقیق باشد، تا زمانی که سربازان آن نبرد نسبت به فرماندهی خود مطیع نباشند، هرگز آن نقشه عملیاتی نمی‌گردد.

---

۱. از پرچم خود به خوبی نگهبانی کنید... آن را تنها نگذارید و جز به دست دلاوران و مدافعان سر سخت نسپارید، زیرا آنان که در حوادث سخت و مشکل، ایستادگی به خرج می‌دهند، همانها هستند که از پرچمشان پاسداری می‌کنند و آن را در دل جمعیت خویش نگاه می‌دارند و از هر سو و از پیش و پس مراقب آن هستند؛ نه از آن عقب می‌مانند که تسلیم دشمنش سازند و نه از آن پیشی می‌گیرند که تنها رهایش کنند...
۲. به خدا سوگند اگر تنها با دشمنان روبرو شوم، در حالی که آنان تمام روی زمین را پر کرده باشند، نه باکی داشته، و نه می‌هراسم.

امام علی (ع) در نامه‌ای به بعضی از سران سپاه خود، نبرد به وسیله‌ی سربازانی که از روحیه اطاعت پذیری برخوردارند را توصیه نموده و در این باره می‌فرماید:

«فَانْهَدِ بَمَنْ اطَاعَكَ اِلَى مَنْ عَصَاكَ، وَ اسْتَعْنِ بِمَنْ اَنْقَادَ مَعَكَ عَمَّنْ تَقَاعَسَ عَنكَ، فَاِنَّ الْمَتَكَرِهَ مَغِيْبُهُ خَيْرٌ مِنْ مَشْهَدِهِ، وَ قُعُوْدُهُ اَغْنَى مِنْ نَهْوِضِهِ»^۱ (نامه / ۴).

در نامه‌ای دیگر نیز در مورد اطاعت پذیری سربازان نسبت به خود به عنوان فرمانده‌ی جنگ می‌فرماید:

«وَ لِي عَلَيْكُمْ الطَّاعَةُ وَ اَلَّا تَتَكُصُّوْا عَنْ دَعْوَةٍ...»^۲ (نامه / ۵۰).

در مورد جایگاه اصل اطاعت پذیری در جهاد تبیین باید بیان نمود که التزام به آن در این عرصه از اهمیت بیش‌تری برخوردار است زیرا یکی از اهداف مهم دشمن در جنگ نرم آن است که با ترویج شایعات مختلف، از میزان علاقه، اعتماد و اطاعت پذیری مردم نسبت به مدیران، مسئولان، و رهبران دینی جامعه که در راس این جبهه قرار دارند، بکاهد؛ از این رو التزام به این اصل در جهاد تبیین مضاف بر همان آثاری که در پیشبرد جهاد نظامی ایفا می‌نماید، موجبات نابودی و خنثی ساختن نقشه‌ها و توطئه‌های دشمن را در جهت بی‌اعتماد ساختن آحاد مردم نسبت به خواص و مسئولان فراهم می‌نماید.

با توجه به آن چه گذشت می‌توان بیان نمود یکی از الزامات راهبردی روحی-شخصیتی در جهاد تبیین، عبارتست از این که هر یک از آحاد جامعه به عنوان یکی از سربازان جهاد تبیین از روحیه اطاعت پذیری نسبت به فرماندهان این میدان برخوردار باشند. به عبارتی برای اثرگذاری و ثمر ثمر واقع شدن جهاد تبیین لازم است این امر توسط افسران و مجاهدانی صورت گیرد که در برابر فرماندهان این جهاد مطیع بوده و در هیچ شرایطی نسبت به فرامین آنان سستی نورزند.

۵-۲- الزامات راهبردی مدیریتی

مقصود از الزامات راهبردی مدیریتی، اصولی هستند که ناظر بر به کارگیری موثر و کارآمد منابع مادی و انسانی از طریق برنامه ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل عملیات برای دستیابی به اهداف تعیین شده می‌باشند (پژوهنده و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۵۷ و ۱۵۸). در این قسمت به نمونه‌هایی از الزامات راهبردی مدیریتی جهاد تبیین مبتنی بر آموزه‌های نبرد نظامی در نهج البلاغه پرداخته می‌شود:

۵-۲-۱- قرار گرفتن مدیران رسانه و صاحبان تربیون در خط مقدم جهاد تبیین

بنا به فرموده‌ی امام علی (ع)، در جهاد نظامی، آرایش و چینش سربازان باید به گونه‌ای باشد که افراد دارای امکانات و تجهیزات جنگی در صفوف ابتدایی جنگ قرار گیرند، چنانکه در این باره می‌فرماید:

---

۱. به کمک مطیعان با عاصیان نبرد کن! و به آنها که پیرو فرمان تو اند از کسانی که سستی می‌ورزند، خویش را بی‌نیاز ساز که سست عنصران و آنان که از جنگ کراهت دارند، عدمشان به ز وجود و نشستن آنها از قیامشان بهتر است!

۲. و اطاعت من بر شما لازم است، و نباید از فرمان من سرپیچی کنید.

«فَقَدِّمُوا الدَّارِعَ، وَآخِرُوا الحَاسِرَ»^۱ (خطبه / ۱۲۴).

در واقع این توصیه‌ی حضرت از آن روست که اگر ابتدا افراد بدون تجهیزات جنگی به مبارزه با دشمن فرستاده شوند، دشمن آنها را به راحتی هدف قرار داده و نابود می‌سازد و در نتیجه از همان ابتدا روحیه‌ی لشکر تضعیف شده و در آنها اثر سوء باقی خواهد گذاشت. بنابراین باید کسانی در پیشاپیش لشکر قرار گیرند و با دشمن درگیر شوند که زره و امکانات دفاعی بیشتری دارند (منتظری، ۱۳۹۵: ۵۰ / ۵۳۰).

در مقام تحلیل این اصل به عنوان یک الزام راهبردی در جهاد تبیین، باید بیان نمود از آن‌جا که مهمترین ابزار جنگی در این جهاد، رسانه می‌باشد، لازم است متولیان و مدیران رسانه و نیز هر نویسنده و صاحب سخنی که به نوعی مجهز به ابزار رسانه بوده و از قدرت نفوذ در کلام برخوردار می‌باشد، با تقویت الزامات راهبردی روحی - شخصیتی در خود که در قسمت قبل بیان شد، در خط مقدم این جهاد قرار گیرند. چنانکه مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

«متولیان رسانه‌ها در درجه‌ی اول مسئولند؛ چه رسانه‌ی ملی و چه سایر رسانه‌های گوناگون، چه فضای مجازی، چه مجموعه‌ی مطبوعات، همه موظفند در این زمینه وارد این میدان بشوند و هر کسی که یک مرکزی و منبری برای حرف زدن با افکار عمومی جامعه دارد، در این زمینه موظف است» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴۰۰/۱۱/۱۹).

بنابراین، مدیران رسانه (اعم از تلویزیون، رادیو، کتاب و...) که در راس این جهاد قرار دارند با آگاهی بخشی و بصیرت‌افزایی به آحاد جامعه‌ی اسلامی از طریق این ابزار می‌توانند مردم را در برابر امواج سهمگین تهاجمات نرم بیگانگان مجهز ساخته و در این رقابت نه تنها ابتکار عمل را از دشمن سلب نموده بلکه با شفاف سازی و تحلیل مسائل، پوچ بودن تئوری‌ها و اظهار نظرات آنان را نمایان سازند.

در حقیقت، رسانه در یک جامعه به مثابه‌ی ارتش فرهنگی آن جامعه عمل می‌نماید و کارکردهای مثبت آن، به مدیران، تدوین‌کنندگان، مجریان و صاحبان رسانه که این ابزار را در اختیار دارند، بستگی دارد تا با تهیه‌ی برنامه‌ها، مکتوبات یا بیانات مناسب، سطح آگاهی و بصیرت جامعه را افزایش دهند (ملک زاده، ۱۳۹۰: ۲ / ۱۹۹ و ۲۰۲). بنابراین در جهاد تبیین لازم است مدیران و مسئولان رسانه در خط مقدم این جهاد قرار گرفته و از طریق این ابزار، خود را از حالت انفعالی خارج ساخته، مواضع دشمنان را در قلب جوامع آنان هدف قرار دهند. بنابر آن چه گذشت، اگرچه مهم‌ترین و نخستین نقش در جهاد تبیین بر عهده‌ی مسئولان و صاحبان رسانه می‌باشد اما در عین حال باید توجه داشت که رسالت تبیین در این جهاد از دیگران ساقط نشده و مطابق با آن چه امام علی (ع) در فقره‌ی بعدی از عبارت مورد بحث با تعبیر «وَأَخِرُوا الحَاسِرَ» تصریح فرموده‌اند، لازم است سایر افراد هم هر یک در صفوف بعدی وظیفه و رسالت خود را در امر تبیین ایفا نمایند.

---

۱. آنها را که زره به تن دارند پیشاپیش قرار دهید و آنها که زره ندارند پشت سر آنها قرار گیرند.

حفظ اتحاد و وفاق علاوه بر نقش مهمی که در تقویت و پیشبرد سربازان در میدان نبرد ایفا می‌نماید، موجب ایجاد ترس و رعب در دل دشمنان شده و امید آنان را به یأس مبدل می‌سازد. امام علی (ع) در نهج البلاغه سربازان خود را بر التزام به این اصل سفارش نموده و در این باره می‌فرماید:

«إِيَّاكُمْ وَالتَّفَرُّقُ! فَإِذَا نَزَلْتُمْ فَانزِلُوا جَمِيعاً، وَإِذَا ارْتَحَلْتُمْ فَارْتَحِلُوا جَمِيعاً»^۱ (نامه/۱۱)

بنا به فرموده‌ی آن حضرت، حفظ وحدت در جنگ به قدری مهم است که کثرت نیروهای یک جبهه بدون وجود این اصل، اثری در پیشبرد و غلبه‌ی بر دشمن ندارد. چنانکه در این باره می‌فرماید:

«لَاغْنَاءَ فِي كَثْرَةِ عَدَدِكُمْ مَعَ قَلَّةِ اجْتِمَاعِ قُلُوبِكُمْ لَقَدْ حَمَلْتُمْ عَلَى الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ الَّتِي لِيَهْلِكُ عَلَيْهَا إِلَّا هَالِكٌ»^۲ (خطبه/۱۱۹).

اکنون پس از روشن شدن اهمیت اتحاد و انسجام در جنگ نظامی، در مقام تحلیل کاربردی آن به عنوان یک الزام راهبردی در جهاد تبیین باید بیان نمود در واقع از آن‌جا که جهاد تبیین، برای مقابله با دشمن در عرصه‌ی جنگ نرم به کار می‌رود و در این نوع از جنگ، دشمن، درصدد ایجاد تفرقه میان صفوف به هم فشرده‌ی مؤمنان در جبهه و پشت جبهه برمی‌آید، در این مواقع لازم است در مرتبه‌ی نخست افسران جهاد تبیین با شناخت ریشه‌های شایعه‌افکن، اخبار صحیح و واقعی را به مردم منعکس نموده، آنها را از واقعیات با خبر ساخته و از این طریق انسجام و وحدت را در جامعه فراهم آورند (فرازی و حیدری، بی‌تا: ۱۲۸). چنانکه مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

«راهبرد دشمن ایجاد اختلاف است. البته تاکتیک‌ها مختلف است؛ هر زمانی با یک تاکتیک؛ عمده تاکتیک هم دروغ‌پردازی و شایعه‌سازی است؛ این کارها را می‌کنند برای اینکه بتوانند اختلاف ایجاد کنند. پس وقتی که ما می‌بینیم دشمن، وحدت را آماج حمله‌های خودش قرار داده، وظیفه‌مان چیست؟ وظیفه این است که این اتحاد را، این وحدت را حفظ کنیم، نگذاریم دشمن در این خواسته پلید خودش پیروز بشود» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴۰۱/۱۱/۱۹).

در مرتبه‌ی بعد نیز خود مبلغان و افسران جهاد تبیین باید دقت داشته باشند که در تبیین موضوعات با یکدیگر از یک وحدت رویه برخوردار بوده و به گونه‌ای روشنگری نمایند که باب هرگونه درگیری داخلی و نزاع و کشمکش‌هایی که فرصت را برای دشمنان فراهم می‌آورد، ببندند و اگر اختلاف سلیقه‌ای نیز در بین آنان وجود دارد از راه گفتگو و برخورد مسالمت‌آمیز به تفاهم و توافق برسند تا بتوانند همچون ید واحده‌ای با بهره‌گیری از

۱. از تفرقه و پراکندگی سخت برحذر باشید، هر کجا فرود آمدید همه با هم فرود آید و هرگاه کوچ کردید همه کوچ کنید.

۲. مادام که افکار شما پراکنده است فراوانی تعداد شما سودی ندارد، من شما را به راه روشنی بردم که جز هلاک خواهان، هلاک نگردند.

یک خط مشی واحد، در برابر تهاجمات نرم دشمن به تبیین همت گمارند؛ زیرا اگر چنانچه هر یک از افسران جهاد تبیین، با اتکاء به رای و عقیده‌ی خویش در این عرصه گام بگذارد و به عبارتی نیروها با یکدیگر از وحدت نظر برخوردار نباشند، بدون شک، چنین سپاهی به جای رسیدن به پیروزی به دامن دشمن خواهد افتاد، از این رو اتحاد افسران این جهاد با یکدیگر در تبیین مطالب، یکی از الزامات راهبردی است که باید در دستور کار قرار گیرد.

۵-۲-۳- سرعت عمل در امر تبیین

از دیگر آموزه‌های مدیریتی در نبرد نظامی، به کار بستن سرعت عمل می‌باشد. مقصود از سرعت عمل، شتابزدگی نیست بلکه آن، به معنای انجام وظایف در کمترین زمان ممکن و پرهیز از کندی و سستی در انجام کار است (عشایری و عباسی، ۱۳۹۵: ۱۳۰)؛ زیرا در صورت فوت وقت، ممکن است ضربات جبران ناپذیری وارد آید و یا فرصت‌های منحصر به فردی از دست برود که جبران آن به سادگی امکان پذیر نخواهد بود (عباس نژاد، ۱۳۸۹: ۱۰۳).

امام علی (ع) در یکی از خطبه‌های^۱ خود، سرعت عمل سپاهیان معاویه را زمینه ساز پیروزی آنان دانسته و در مقابل، یاران خود را به دلیل عدم برخورداری از این ویژگی سرزنش نموده و می‌فرماید:

«أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ؛ لَيُظْهِرَنَّ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ عَلَيْكُمْ، لَيْسَ لَانَّهُمْ أَوْلَى بِالْحَقِّ مِنْكُمْ، وَ لَكِنْ لَأَسْرَأَهُمْ إِلَيَّ بَاطِلِ صَاحِبِهِمْ، وَ إِيْطَائِكُمْ عَنْ حَقِّي»^۲ (خطبه/۹۷).

در واقع این سخن امام در شکایت از یاران سست عنصر خود و در موقعیتی ایراد شده‌است که از یک سو سپاهیان معاویه با سرعت عمل سرزمین عراق را محل تاخت و تازهای خود ساخته بودند و از سوی دیگر یاران آن حضرت به جای این که به سرعت به سوی دشمن شتافته و فتنه را در نطفه خفه کنند، در جهاد سستی نشان می‌دادند و فرصت کافی را برای غارتگری در اختیار سپاهیان معاویه می‌گذاشتند (عباس نژاد، ۱۳۸۹: ۱۰۲).

با توجه به سخنان امام علی (ع)، در خصوص جایگاه سرعت عمل در جهاد نظامی، می‌توان به اهمیت این عامل در جهاد تبیین نیز پی برد و در این باره اظهار نمود که در حقیقت، جهاد تبیین، زمانی می‌تواند در برابر تهاجمات نرم دشمن اثرگذار بوده و نقشه‌های از پیش طراحی شده‌ی نیروهای مهاجم را در هم کوید که تبیین به

---

۱. پس از جریان صفین و خدعه‌ی حکمیت، مردم کوفه شور انقلابی خود را از دست دادند و همواره از اعلام آمادگی در برابر دعوت امام مبنی بر بسیج نیروها، طفره می‌رفتند و بهانه جوئی می‌نمودند. درحالی‌که معاویه هر روز در فکر توطئه‌ی جدید علیه امام و یاران جان بر کف امام بود (عمید زنجانی، ۱۳۶۶: ۱۳۶).

۲. آگاه باشید، سوگند به خدایی که جانم در دست قدرت اوست که اینها (معاویه و اطرافیانش) سرانجام بر شما پیروز می‌شوند؛ اما نه این‌که آنها در حق از شما پیشی دارند، بلکه برای آن‌که آنها در راه باطلی که زمامدارشان می‌رود، سریع و کوشایند در حالی که شما در برابر حق من‌کنند و سست هستید.

سرعت و به دور از هر نوع درنگ و تعلل و سستی صورت گیرد. در واقع سرعت عمل در جهاد تبیین باید به گونه‌ای باشد که افسران جهاد تبیین قبل از عملیات تهاجمی دشمن، از طریق بیان واقعیات در عرصه‌های مختلف، به بصیرت افزایی آحاد جامعه پرداخته و اجازه ندهند دشمن فرصت آفند پیدا کند. چنانکه مقام معظم رهبری به پیشقدم بودن در امر تبیین قبل از وارونه‌نمایی‌های دشمن توصیه نموده و در این باره می‌فرماید:

«قبل از اینکه دشمن، محتوای غلط و انحرافی و دروغ درست کند، شما محتوای دارای حقیقت و صحیح را درست کنید، انتقال بدهید به ذهن جوانها؛ دشمن مشغول این کار است... مسئولین باید احساس مسئولیت کنند، بدانند که چرا دشمن روی فلان کلمه، روی فلان اسم حسّاس است و می‌بندد آن را، و چرا این همه حجم دروغ را در فضای مجازی منتشر می‌کند؛ و علاج کنند» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۱/۰۸/۱۴۰۱).

۵-۲-۴- بی‌اهمیت تلقی نمودن تمکن مادی دشمن

یکی از تاکتیک‌هایی که دشمن در جنگ نظامی تلاش دارد با تمرکز بر آن، اهداف خود را پیش برد استفاده از انبوه امکانات، تجهیزات و ابزارهای خود و تهدید جبهه‌ی مقابل از طریق همین تجهیزات می‌باشد. راهبرد مدیریتی که امام علی (ع) در مواضع متعددی برای مقابله با تاکتیک یاد شده، اتخاذ نموده‌اند، بی‌اهمیت تلقی نمودن قدرت نمایی‌ها و تمکن مادی دشمن در عین آگاهی و احاطه داشتن نسبت به آنهاست. چنانکه در توصیه معروف خود به محمد بن حنفیه، با تعبیر «ارْمِ بَبَصْرِكَ أَقْصَى الْقَوْمِ وَ غَضُّ بَصْرِكَ»^۱ (خطبه / ۱۱) و در دستور العمل عمومی به اصحاب خود در جنگها با تعبیر «و غَضُوا الْأَبْصَارَ، فَإِنَّهُ أَرْبَطُ لِلْجَاشِ، وَ أَسْكَنُ لِلْقُلُوبِ...»^۲ (خطبه / ۱۲۴) به این اصل مهم اشاره فرموده‌اند.

لازم به ذکر است که مقصود از غض بصر در عبارات مذکور، فروستن چشمها نیست، بلکه مقصود خیره نشدن به یک نقطه معین، مخصوصاً به تجهیزات دشمن است؛ زیرا غض در اصل به معنای کاهش دادن است. برخی به دلیل تشابه ساختاری میان غض و غمض و نیز استعمال هر دو در مورد چشم، آن دو را مترادف می‌دانند اما باید توجه نمود که غمض به معنای برهم‌گذاردن پلکها است و غمض عین، کنایه از صرف نظر کردن است در حالیکه غض به معنای کاهش دادن است و غض بصر یعنی کاهش دادن نگاه. بنابراین معنی "غض بصر" چنانکه گذشت، کاهش دادن نگاه، خیره نشدن و به اصطلاح نظر استقلالی نیفکندن است (مطهری، ۱۳۸۷: ۱۳۷، ۱۳۸ و ۱۳۹).

در واقع علت توصیه امام به غض بصر و عدم خیره شدن به دشمن از آن روست که اگر انسان به طور مستقیم و خیره حرکات و فعالیت‌های دشمن را مشاهده کند، ممکن است دچار رعب و وحشت شود (منتظری، ۱۳۹۵: ۵/۵۳۶).

۱. نگاهت به پایان لشکر دشمن باشد (که تا آنجا پیشروی کنی) کاملاً مراقب آنها باش و از آنچه باعث ترس می‌شود چشم بیوش.

۲. زیاد به انبوه دشمن خیره نگاه نکنید تا قلب شما قویتر و روح شما آرامتر باشد.

در مورد تحلیل کاربردی این اصل در جهاد تبیین باید بیان نمود از آنجا که دشمن در جنگ نرم تلاش دارد از طریق امپراتوری عظیم رسانه‌ای و کاربرد ابر شبکه‌ها به نبرد با حریف پردازد، با توجه به اصل یاد شده، الزام راهبردی در جهاد تبیین آنست که در عین رصد تحرکات دشمن و احاطه داشتن نسبت به انواع تجهیزات، تبلیغات و تهدیداتی که جبهه‌ی مقابل، در نبرد نرم به کار می‌گیرد، هرگز مقهور و مرعوب قدرت نمایی‌های رسانه‌ای دشمن نشد؛ چرا که نتیجه‌ی مرعوب دشمن شدن در این عرصه چیزی جز ایجاد یاس و نیز القاء ناکارآمدی جریان رسانه‌ای تازه تأسیس و نوپای جبهه‌ی خودی نیست که همین امر سبب می‌شود افسران جهاد تبیین، تلاش برای تبیین از طریق رسانه‌های خود را در برابر تهاجم وسیع رسانه‌های دشمن بی‌فایده القاء نموده و در نتیجه در این میدان عقب نشینی نمایند.

۵-۳- الزامات راهبردی اجرایی - عملیاتی

منظور از الزامات راهبردی اجرایی - عملیاتی در این نوشتار عبارت از راهکارهایی (با رویکرد تدافعی - تهاجمی) است که لازم است افسران جهاد تبیین در عرصه‌ی روشنگری و تبیین حقایق اتخاذ نمایند. نمونه‌ای از این الزامات با بهره‌گیری از آموزه‌های نبرد نظامی در نهج البلاغه عبارتند از:

۵-۳-۱- تبیین مواضع قدرت جبهه‌ی خودی

یکی از آموزه‌های مهم در عرصه‌ی نبرد نظامی، تبیین مواضع قدرت جبهه‌ی خودی در جنگ است. در واقع از طریق ترسیم تصویری ذهنی از امتیازات نیروهای دفاعی خود می‌توان روحیه‌ی دشمن را تضعیف نمود. امام علی (ع) در مواضع متعددی از این شیوه به عنوان یک استراتژی برای نبرد نظامی استفاده نموده‌اند؛ چنانکه در نامه‌ای خطاب به معاویه، به روحیه‌ی شجاعت و عدم عقب نشینی سربازان خود در میدان جنگ، اشاره نموده و در این خصوص می‌فرمایند:

«مَتَى أَلْفَيْتَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَنِ الْأَعْدَاءِ نَاكِلِينَ، وَبِالسَّيْفِ مُخَوِّفِينَ. فَلَبِّثُ قَلِيلًا يَلْحَقُ الْهَيْجَا حَمَلٌ * فَسَيَطْلُبُكَ مَنْ تَطْلُبُ...»^۱ (نامه / ۲۸). آن حضرت در ادامه‌ی این نامه به امتیازات دیگری چون تعداد بی‌شمار سربازان خود و نیز روحیه‌ی شهادت طلبی آنان اشاره نموده و در این باره می‌فرمایند:

«وَأَنَا مَرْقُلٌ نَحْوُكَ فِي جَحْفَلٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ، وَ التَّابِعِينَ لَهُمْ بِإِحْسَانٍ، شَدِيدٍ زِحَامُهُمْ سَاطِعٍ قَتَامُهُمْ، مُتَسَرِّبِلِينَ سَرَابِيلَ الْمَوْتِ؛ أَحَبُّ اللَّقَاءِ إِلَيْهِمْ لِقَاءُ رَبِّهِمْ»^۲ (نامه / ۲۸).

۱. کی به یاد داری و چه وقت بوده که فرزندان «عبدالمطلب» به دشمن پشت کنند و از شمشیر بترسند؟! پس کمی صبر کن که حریفت به میدان خواهد آمد! بزودی آن کس را که تعقیب می‌کنی به تعقیب تو برخواهد خواست...

۲. و من در میان سپاهی بزرگ، از مهاجران و انصار و تابعان، به سرعت به سوی تو خواهم آمد، لشکریانی که جمعشان به هم فشرده، و به هنگام حرکت، غبارشان آسمان را تیره و تار می‌کند. کسانی که لباس شهادت بر تن، و ملاقات دوست داشتنی آنان ملاقات با پروردگار است.

همانگونه که مشخص است، امام (ع) در سخنان خود به تبیین امتیازات و نقاط قوتی از سپاه خود پرداخته‌اند که توصیف آن‌ها در عرصه‌ی جنگ نظامی، رعب و وحشت را در دل دشمنان ایجاد نموده و موجب تضعیف روحیه‌ی آنان می‌گردد.

و اما در تحلیل این اصل در جهاد تبیین باید بیان نمود از آن‌جا که این نبرد برای مقابله با جنگ روانی که به مراتب گسترده‌تر از جنگ نظامی است به کار گرفته می‌شود و یکی از اهداف مهم دشمن در این جنگ، تلاش برای ایجاد باور و تفکر عقب ماندگی و عدم پیشرفت و توسعه در میان آحاد جامعه‌ی رقیب است، در این عرصه برای تضعیف روحیه‌ی دشمن، لازم است به تبیین مواردی متناسب با این امور پرداخت. برای نمونه با تبیین دستاوردهای نظام، پیشرفت‌ها و حماسه آفرینی‌های ملی در عرصه‌های مختلف، می‌توان یاس و ناامیدی را در سپاه دشمن ایجاد نموده و در نتیجه تلاش‌های آنان را در این زمینه خنثی ساخت. چنانکه مقام معظم رهبری به اهمیت بیان حماسه آفرینی‌ها و فعالیت‌های ارزشمند در جهاد تبیین اشاره نموده و می‌فرماید:

«در کشور هزاران حماسه به وجود می‌آید؛ در طول این سالها، در طول این چهار دهه در کشور چقدر کارهای بزرگ انجام گرفته، چقدر کارهای حماسه‌آمیز انجام گرفته! خب اینها بایستی بیان بشود؛ ... این همه کارهای مهم، کارهای مفید، همه‌ی اینها حماسه است. در عرصه‌های عمرانی، در عرصه‌های دینی و فرهنگی، در عرصه‌های دفاعی و امنیتی، در عرصه‌های دفاعی و امنیتی. این همه کار عمرانی در کشور - هر کدام از این سرفصل‌ها میتواند یک عنوانی باشد برای فعالیت جهاد تبیین... آن کارهای مهم و پیشرفتهای مهم، ساخت و سازهای مهم، فعالیت‌های ارزشمند در زمینه‌های گوناگون نبایستی فراموش بشود» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴۰۰/۱۱/۱۹).

۵-۳-۲- افشاگری علیه دشمن

افشا نمودن حیل‌های دشمن و بطور کلی شناساندن چهره‌ی حقیقی دشمن از دیگر الزامات راهبردی اجرایی در میدان جنگ می‌باشد. چنانکه در جریان جنگ صفین زمانی که به امام علی (ع) گزارش رسید گروهی از یارانش مردم شام و سران آن‌ها را ناسزا می‌گویند، آن حضرت بجای ناسزاگویی به افشاسازی صفات زشت و اعمال بد دشمن دستور داده و در این باره فرمودند:

«إِنِّي أَكْرَهُ لَكُمْ أَنْ تَكُونُوا سَبَّائِينَ، وَ لَكِنَّكُمْ لَوْ وَصَفْتُمْ أَعْمَالَهُمْ وَ ذَكَرْتُمْ حَالَهُمْ كَانَ أَصَوَّبَ فِي الْقَوْلِ وَ أَبْلَغَ فِي الْعُذْرِ...» (خطبه / ۲۰۶).

بهره بردن از این اصل در عرصه‌ی جهاد تبیین نیز می‌تواند نقش مهمی در مقابله با دشمن ایفا نماید. یکی از اموری که در این عرصه، افشاسازی آن، موجب رسوایی و نیز شناسایی چهره‌ی حقیقی دشمن شده، ارائه‌ی

---

۱. من خوش ندارم که شما دشمنان دهنده باشید! اما اگر کردارشان را یادآور می‌شدید و گمراهیها و کارهای ناشایسته آنان را بر می‌شمردید به گفتار درست نزدیکتر و در اتمام حجت رساتر بود.

تناقضات رفتاری است که دشمن در کارنامه‌ی سیاه چندین و چندساله‌ی خود دارد. مقام معظم رهبری این موضوع را در ترسیم چهره‌ی حقیقی غرب دارای اهمیت دانسته و تبیین آن را بر عهده‌ی هنرمندان و نویسندگان به عنوان افسران خط مقدم جهاد تبیین اعلام داشته و می‌فرماید:

«امروز دم از حقوق بشر می‌زنند، امروز خودشان را متولی حقوق بشر در همه‌ی دنیا می‌دانند! این قدر بی حیائی و بی‌شرمی در کار این قدرتها هست! چه کسی باید آنها را رسوا کند؟ چه کسی باید این حقایق را بیان کند؟ هنرمندان ما، نویسندگان ما بار سنگینی بر دوش دارند، وظیفه‌ی سنگینی بر عهده دارند. اینها بایستی در قالبهای هنری عرضه بشود به دنیا؛ باید فیلم بسازند» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴۰۰/۰۸/۳۰).

از دیگر مصادیق این الزام راهبردی در جهاد تبیین، افشای دروغ پردازی‌ها و سیاه‌نمایی‌های دشمن با روایت درست واقعیت‌هاست. چنانکه مقام معظم رهبری با تأکید بر ضرورت تبیین تزویر و نیرنگ‌های دشمن، به ذکر نمونه‌ای از آن‌ها پرداخته و می‌فرماید:

«دروغ و فریب و جنگ روانی دشمن را افشا کنید... نفت ایران را در سواحل یونان دزدی می‌کنند... بعد دلاوران از جان گذشته‌ی جمهوری اسلامی جبران می‌کنند و کشتی نفتی دشمن را ضبط می‌کنند، اما در تبلیغات سراسری فراگیر و امپراتوری رسانه‌ای، ایران را به دزدی متهم می‌کنند! چه کسی دزد است؟ شما نفت ما را دزدیدید؛ ما از شما پس گرفتیم؛ پس گرفتن مال دزدی که دزدی نیست... خب اینها جنگ روانی است؛ با این جنگ روانی — که امثال اینها هر روز موارد متعددی اتفاق می‌افتد، — مقابله کنید» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴۰۱/۰۳/۱۴).

۵-۳-۳- هجو نمودن دشمن

مقصود از «هجو»، هر بیان انتقادی است که بر پایه‌ی نقد گزنده استوار بوده و معمولاً با سرزنش و نکوهش همراه می‌باشد (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۱: ۲۸؛ ترابی میبیدی، ۱۳۹۴: ۵۱). امام علی (ع) در بخشی از پاسخ به نامه‌ی معاویه از همین طریق با او مبارزه نموده و می‌فرماید:

«وَذَكَرْتَ أَنَّهُ لَيْسَ لِي وَلَا لِأَصْحَابِي عِنْدَكَ إِلَّا السَّيْفُ، فَلَقَدْ أَضْحَكْتَ بَعْدَ اسْتِعْبَارٍ»^۱ (نامه/۲۸).

در واقع امام (ع) در این عبارت، با به چالش کشیدن منطق معاویه، به هجو او پرداخته‌است. گریه‌ای که امام از آن یاد می‌کنند برای دین و اسلام است و ناظر بر آن است که کار دین و اسلام به کجا رسیده که معاویه با آن همه جنگی که با اسلام و مسلمین داشته و علیه پیشرفت اسلام کارشکنی کرده، حالا طرفدار دین و اسلام شده و از خلفا طرفداری می‌کند؛ و اما خنده برای آن است که امام را از جنگ و شمشیر می‌ترساند، در حالیکه آن حضرت خود بزرگ شده‌ی جنگ و شمشیر بوده و از جنگ هراسی ندارد (منتظری، ۱۳۹۵: ۲/۳۲۸).

۱. و گفته‌ای که نزد تو برای من و اصحابم جز شمشیر چیزی نیست؛ راستی مضحک است بعد از گریه کردن.

کاربرد این راهبرد در جهاد تبیین را می‌توان این‌گونه تحلیل نمود که وقتی دشمن در جنگ نرم با عملیات تخریبی خود از طریق قرار دادن پازل‌های نامرتب در کنار یکدیگر، تمام تلاش خود را برای ایجاد دروغ و تفرقه افکنی در جبهه‌ی مقابل به کار می‌گیرد، با استفاده از هجو نمودن، می‌توان دشمن را تهدید نموده و از این طریق با او به مبارزه پرداخت. در چنین شرایطی دشمن به دلیل ترس از حقارت و هجوی که ممکن است بار دیگر از سوی جبهه‌ی مقابل، صورت گیرد، آسوده خاطر نبوده و به خود اجازه‌ی نفوذ مجدد نداده و لذا جرئت ضربه زدن از این طریق را پیدا نمی‌کند. چنانکه مقام معظم رهبری به هجو نمودن دشمن سفارش نموده و در این باره می‌فرماید:

«یکی از دوستان تذکر دادند به من که از جمله‌ی چیزهایی که ما نداریم - به قول ایشان - ژانر هجو است... پیغمبر به حسان بن ثابت گفت که هجوشان کن اینها را؛ او هم بنا کرد هجو کردن. [شما هم] هجو کنید» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۶/۰۳/۲۰).

۵- نتیجه‌گیری

جهاد تبیین یکی از مهم‌ترین انواع جهاد است که در برابر جنگ نرم دشمن از اهمیت والایی برخوردار است. مقصود از «جهاد تبیین»، تلاش برای پرده برداشتن از حقایقی است که دشمن سعی دارد با پنهان ساختن آن‌ها و انتشار انبوهی از اطلاعات نادرست، ذهن مردم جامعه‌ی رقیب را بمباران سازد. با نگاهی به مضامین کتاب شریف نهج البلاغه روشن می‌شود که امام علی (ع) در عرصه‌ی جنگ نظامی، آموزه‌های جامعی ارائه فرموده‌اند که این آموزه‌ها افزون بر کاربرد در نبرد نظامی در عرصه‌ی «جهاد تبیین» نیز راهگشا می‌باشند. در پژوهش حاضر تلاش شد با استفاده از ترکیبی از روش‌های تحلیل مضمون و متن پژوهی، نخست گزاره‌های مشتعل بر اصول و مولفه‌های کاربردی نبرد نظامی استخراج گردد و در مراحل بعدی با تبدیل گزاره‌های مذکور به مضامین پایه و سازمان یافته، الزامات راهبردی جهاد نظامی کشف گردد. در ادامه نیز با استفاده از روش متن پژوهی، آموزه‌های نظامی مستخرج، تحلیل گردیده و کاربرد تطبیقی آن آموزه‌ها در عرصه‌ی جهاد تبیین، تشریح گردید. یافته‌ها حاکی از آنست که مطابق با مضامین مستخرج از بیانات امام علی (ع) در عرصه‌ی جهاد نظامی، الزامات راهبردی جهاد تبیین را می‌توان در سه حوزه‌ی روحی - شخصیتی، مدیریتی و اجرایی - عملیاتی شناسایی نمود. مقصود از الزامات راهبردی روحی - شخصیتی، اوصاف و ویژگی‌های درونی است که لازم است افسران و سربازان جهاد تبیین، از آن‌ها برخوردار بوده و یا برای تقویت آن‌ها در خود تلاش نمایند. از جمله مولفه‌های مطرح در حوزه‌ی روحی - شخصیتی، برخورداری از روحیه‌ی پایداری و استمرار در عمل می‌باشد به این معنا که لازم است افسران جهاد تبیین در مواجهه با تهاجم رسانه‌های بیگانه و سربازان سایبری دشمن، به صورت مستمر تبیین و روشنگری نموده و به هیچ وجه عقب نشینی نمایند. از دیگر مولفه‌های این حوزه، برخورداری از روحیه‌ی

شجاعت می باشد، چرا که در صورت فقدان آن در امر تبیین و ترس از تخریب، تهدید و اهانت دشمنان، نمی توان به مبارزه با دشمن پرداخت. مولفه ی دیگری که مطابق با آموزه های نظامی در این حوزه شناسایی گردید، برخورداری افسران جهاد تبیین از روحیه ی اطاعت پذیری نسبت به فرماندهان این مبارزه می باشد زیرا یکی از اهداف مهم دشمن در جنگ نرم آن است که با ترویج شایعات مختلف، از میزان علاقه، اعتماد و اطاعت پذیری مردم نسبت به مدیران، مسئولان، و رهبران دینی جامعه که در حقیقت فرماندهان این جهاد می باشند، بکاهند.

دومین حوزه ای که مطابق با آموزه های نظامی امام (ع) در نهج البلاغه، الزامات راهبردی جهاد تبیین در آن شناسایی گردید حوزه ی مدیریتی است که مقصود از آن ها اصولی هستند که ناظر بر به کارگیری موثر و کارآمد منابع مادی برای دستیابی به اهداف تعیین شده می باشند. قرار گرفتن مدیران و مجازان به ابزار رسانه در خط مقدم جهاد تبیین یکی از مولفه های اصلی این جهاد می باشد. حفظ وفاق و وحدت، سرعت عمل در امر تبیین و بی اهمیت تلقی نمودن قدرت نمایی های دشمن نیز از مواردی هستند که در این حوزه نقش راهبردی را ایفا می نمایند.

و اما آخرین دسته از الزامات راهبردی شناسایی شده مربوط به عرصه ی اجرایی - عملیاتی است. منظور از الزامات راهبردی اجرایی - عملیاتی در این نوشتار عبارت از راهکارهایی (با رویکرد تدافعی - تهاجمی) است که لازم است افسران جهاد تبیین در عرصه ی روشنگری و تبیین حقایق اتخاذ نمایند. مولفه هایی چون تبیین مواضع قدرت خود، افشاگری علیه دشمن و هجو نمودن دشمن، نمونه هایی از این راهبردها هستند که به کارگیری آن برای مبارزه با دشمن در عرصه ی جهاد تبیین ضروری است.

منابع

- نهج البلاغه، (۱۳۸۴ش)، ترجمه آیت الله ناصر مکارم شیرازی، قم، مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع).
- بیانات مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) در مناسبت های مختلف، قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/speech>
- ابن فارس أحمد بن فارس بن زکریاء القزوینی الرازی، أبو الحسین (۱۳۹۹ق)، معجم مقاییس اللغة، بیروت: دارالفکر.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، بیروت: دار صادر.
- الهامی نیا، علی اصغر (۱۳۸۷ش)، اخلاق نظامی، قم، زمزم هدایت.
- برنجکار، رضا (۱۳۹۱ش)، روش شناسی علم کلام: اصول استنباط و دفاع در عقاید. قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحديث.
- پژوهنده، محمدحسن؛ جمعی از نویسندگان (۱۳۹۵ش)، نظام مدیریت علوی، مشهد مقدس، دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
- پورسعید، فرزاد (۱۳۹۲)، فرهنگ توصیفی اصطلاحات امنیت، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ترابی میبیدی، داود (۱۳۹۴ش)، «جایگاه «هجو» در تبلیغ»، مبلغان، شماره ۱۹۴.
- جمعی از نویسندگان (۱۳۸۱ش)، پژوهشی درباره طنز در شریعت و اخلاق، قم، بوستان کتاب.
- حاجی حسن دنیادیده، هادی؛ ویسی، غلامرضا (۱۳۹۸ش)، «مبانی نظری اسلام و ترسیم الگوی راهبردهای یادگیری سازمانی در تشکیلات اسلامی»، اندیشه نوین دینی، شماره ۵۶.
- خدابخشی، لیلا؛ حسن خانی، سعید (۱۴۰۱)، «الزامات راهبردی تحقق فریضه جهاد تبیین»، راهبرد سیاسی، شماره ۲۳.

- خسروپناه، عبدالحسین؛ عاشوری، مهدی (۱۴۰۰ش)، *فلسفه علم، فناوری و جامعه*، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی.
- دهخدا، علی اکبر؛ گروهی از نویسندگان (۱۳۷۳ش)، *لغت نامه دهخدا*، تهران، روزنه.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۴ش)، *ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن با تفسیر لغوی و ادبی قرآن*، مترجم: غلامرضا خسروی حسینی، تهران، مرتضوی.
- زمانی، محسن؛ نجاری، رضا؛ عابدی جعفری، حسن (۱۴۰۲)، «معرفی روش متن پژوهی اکتشافی: نقدی بر روش های تحقیق مدیریت اسلامی»، *روش شناسی علوم انسانی*، شماره ۱۱۴.
- طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵ش)، *مجمع البحرین*، تهران: مرتضوی.
- عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخ زاده، محمد (۱۳۹۰ش)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده های کیفی»، *اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)*، شماره ۱۰.
- عباس نژاد، محسن (۱۳۸۹ش)، *سیره مدیریتی امام علی (ع)*، مشهد مقدس، بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه.
- عشایری، طاهار؛ عباسی، الهام (۱۳۹۵)، «مکانیسم اجرایی عدالت قضایی در اندیشه امام علی (ع) با تاکید بر حکمرانی اسلامی»، *حقوق عمومی اسلامی*، شماره ۱.
- عمانی، مهدی؛ پور قهرمانی، بابک؛ بیگی و همکاران (۱۴۰۱ش)، «جهاد تبیین؛ راهبردی پیشگیرانه در قبال تفکر اجباری ناشی از فناوری هارپ»، *رهیافت های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی*، شماره ۱.
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۶۶)، *جهاد از دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- فرازی، صادق؛ حیدری، احمد (بی تا)، *جهاد و دفاع در قرآن*، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- فواد، فاطمه (۱۴۰۲ش)، «اصول و شیوه های جهاد تبیین از منظر نهج البلاغه»، *مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی*، شماره ۵۶.
- کوشکی، محمدصادق (۱۴۰۱ش)، «جهاد تبیین: چیستی چرایی و چگونگی»، *ماهنامه پاسدار اسلام*، شماره ۴۷۷ و ۴۷۸.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۷ش)، *مسأله حجاب*، تهران، صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۷)، *اسلام در یک نگاه*، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (ع).
- مکارم شیرازی، ناصر؛ جمعی از فضلا (۱۳۷۵ش)، *پیام امام امیر المؤمنین (ع)*، تهران، دار الکتب الإسلامیة.
- ملک زاده، محمد (۱۳۹۰ش)، «راهبردها و راهکارهای رسانه ای زمینه ساز در رویارویی با جنگ نرم»، *مجموعه مقالات هفتمین همایش بین المللی دکترین مهدویت*، جلد ۲.
- منتظری، حسینعلی (۱۳۹۵ش)، *درسهایی از نهج البلاغه*، تهران، سرایی.
- مهدوی، رحمت (۱۴۰۱ش)، «تحلیل؛ جهاد تبیین: موضوعات و الزامات راهبردی»، *دیده بان امنیت ملی*، شماره ۱۲۲.
- مهربانی، قربانعلی؛ زرگران خوزانی، فاطمه (۱۴۰۱ش)، «واکاوی جهاد تبیین: پژوهشی مبتنی بر تحلیل مضمون در بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی)»، *مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، شماره ۲۴.
- نصیری فرد، عباس (۱۴۰۱ش)، *مفاهیم، تکنیک ها و مهارت های جهاد تبیین بر پایه مدل ساختاری و مفهومی*، قم، دفتر نشر معارف.
- واسطی، عبد الحمید (۱۳۹۱)، *نگرش سیستمی به دین، مشهد: مؤسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام*.